

att skylla – eller tvärt om att ”skylla” är fel ord då försvenskningens effekter var till gagn för de flesta? Nej, sannolikt menar han att en dålig ekonomisk situation i kombination med uppgivenhet som kollektiv, religiöst ingiven sinnesstämning gjorde Tornedalen till en munsbit för försvenskningsivarna, eftersom ingen ville eller kunde kämpa emot.

Utän tvivel utgör Alalehtos bok ett bidrag till kunskapen om försvenskningen av Tornedalen. Boken hade gynnats av en kritisk granskare som förmått författaren att tydliggöra sitt ärende och stryka ovidkommande inslag alternativt motivera deras relevans för bokens poänger. Dessa poänger hade i sin tur gärna fått framgå tydligare, såväl i en bred inledning som i en reflexiv avslutande diskussion där inte minst frågor om egenmakt gavs utrymme.

Stockholms universitet

LINUS SALÖ

Dan Nordman, Kenneth Gustavsson, Ida Scherman & Tom Gullberg, *Det åländska folkets historia V, vol. 2: Ålandsrörelsen och självstyrelsen 1917–1995* (Helsingfors 2022). 593 s.

Det åländska folkets historia V, vol. 2: Ålandsrörelsen och självstyrelsen 1917–1995 utgör den avslutande volymen i en längre serie om den åländska befolkningens historia. Den är utgiven av Ålands kulturstiftelse efter ett beslut i Ålands dåvarande landsting. Det uttalade syftet har varit att på ett samlat och vetenskapligt sätt redovisa ögruppens politiska historia med sikte först på målgrupper såväl bland forskare som inom en allmänintresserad läsekrets. En avgörande förutsättning är givetvis att Åland genom det så kallade Ålandsservitutet 1856 som en följd av Krimkriget blivit demilitariserat och fått en egen politisk status. Därmed har öarna ett annat utgångsläge än det övriga Finland. I Sverige innebar detta på sin tid en stor lättnad eftersom den ryska närvaron på Åland dessförinnan hade upplevts som ”en pistol riktad mot Sveriges hjärta”.

Det rör sig alltså denna gång om det knappa sekel under stora och på flera sätt avgörande delar av 1900-talet som för finsk del skulle kunna sammanfattas med rubriken ”Från NF till EU” som vissa tider av ålänningarna måste ha upplevts på flera sätt osäkra och oroande.

Föregående del i serien (V:i) har redovisat samma period ur ett allmänhistoriskt perspektiv. I den här aktuella volymens företal anges att tyngdpunkten ligger i de internationella skeenden som varit avgörande för Ålands politiska ställning och självstyrelsens uppkomst och utveckling. Detta avsåg framför allt första och andra världskriget men också kalla krigets slut.

Arbetet har skett under ledning av lektor Dag Nordman. Fyra etablerade historiker har bidragit med sammanlagt sju avsnitt. I tur och ordning tar dessa upp till behandling under följande rubriker: "Med sikte på Sverige", "Åland och folkrätten". "Ålandsfrågan avgörs", "Självstyrelsen byggs upp", "Åland under andra världskriget", "Självstyrelsen fördjupas" samt det avslutande "Det moderna Åland växer fram". Avsikten är att resultatet ska utgöra en samlad enhet vilket i och för sig inte hindrar att de olika avsnitten ändå kan läsas separat. Med detta upplägg har dock vissa upprepningar inte helt kunnat undvikas.

Föga överraskande har drygt hälften av utrymmet i skriften ägnats åt det skeende som tidvis innehöll uttalade och allvarliga spänningar mellan Sverige och den då nyupprättade finska republiken. De avser frågan om till vilket land som Åland skulle höra efter frigörelsen från Ryssland. Kring detta komplex pågick en flerårig dragkamp mellan regeringarna i Stockholm och Helsingfors. På svensk sida engagerades efterhand flera regeringar till en början ledda av den konservative Carl Swartz och mot slutet av Hjalmar Branting.

Början gjordes redan 1917 genom att enskilda åländska initiativ togs syftande till att erfara den svenska inställningen till en övergång till landet i väst. Till en början var de ledande svenska politikerna mycket skeptiska för att inte säga avvisande. Men efterhand kom de att ändra sig, inte minst under intryck av det finska inbördeskriget mellan de stridande vita och röda styrkorna. För att möta en stigande oro bland ålänningarna – till del förorsakad av att 8 000 ryska soldater ännu fanns på öarna – beslöt den svenska regeringen i februari 1918 att sända svensk trupp avsedd att söka trygga ordningen. Den skeppades över med en mindre eskader i vilken ingick pansarskeppet Oscar II. Man fick dock snöpligen dra sig tillbaka sedan en betydande tysk styrka satts i land där. Den skulle senare bidra till de vitas seger i området kring Helsingfors.

Därefter följde en successiv förändring mot allt mera hårda officiella ställningstaganden från de båda ländernas sida. I skriften kan läsaren i detalj följa det fortsatta skeendet som innehöll en rad turer som här inte kan beröras närmare. Att allt detta ses ur ett åländskt perspektiv ger naturligtvis skildringen ett alldeles eget värde.

Först efter ett utdraget storpolitiskt och dramatiskt spel kunde denna konflikt mellan länderna avslutas genom ett beslut av Nationernas Förbunds råd i Geneve till förmån för Finland. Dessförinnan hade en särskilt utsedd juristgrupp lämnat ett utlåtande som snarast talade för Sverige. I detta osäkra läge beslöts upprätta en särskild rapportörkommission som redovisade sitt arbete våren 1921. Med en separat resolution godtog rådet den 24 juni 1921 dess slutsatser. Dessa – ofta kallade "Ålandsöverenskommelsen" – innebar

att en finsk suveränitet över Åland fastställdes; kombinerad med internationella garantier för svenskt språk och kultur. Till den fogades en av den finska riksdagen redan beslutad självstyrelselag.

Beslutet godkändes av alla rådsledamöter; även av Sverige som dock genom Branting uttalade att detta inte skulle leda till fred och hoppades att ålänningarnas krav på sikt skulle komma att uppfyllas. En ny konvention om Ålands demilitarisering och neutralisering signerades av tio länder, dock ej den nyskapade Sovjetunionen.

Under det andra världskriget klarade sig Åland förhållandevis bra, vilket inte hindrar att en katastrofal utveckling kunde ha legat nära. Bakom det positiva resultatet hävdar boken låg en gynnsam kombination av en skicklig finsk försvarspolitik, en fördelaktig utveckling av det yttre kriget och inte minst en stor portion tur. Ryska och tyska planer på att ockupera öarna – 1940 i anslutning till vinterkriget – respektive 1944 – när vapenbrödraskapet med Tyskland sagts upp – genomfördes till all lycka aldrig tack vare mellankommande externa omständigheter. Vissa gånger var dock situationen mycket hotande; kanske allra tydligast när den tunga tyska kryssaren Prinz Eugen i september 1944 sändes upp till Märket i norra Ålandshav för att trygga de sista tyska transportfartygen som lämnade Finland efter fortsättningskrigets slut.

Relationerna mellan Mariehamn och regering och riksdag i Helsingfors – under den här behandlade perioden – har skiftat mellan frostiga och varmare lägen vilket givetvis redovisas i detalj i tre av de ovan omnämnda forskaravsnitten. Oftast har de då rört sig om mer eller mindre heta diskussioner om utformning och innehåll av ändringar i den så kallade självstyrelselagen med dess garantier mot en förfinskning av Åland. I sin ursprungligaste version hade den utarbetats under stor brådska 1920 i samband med diskussionerna och beslutet i NF.

En ny lag antogs 1951 men emellertid visade den sig efterhand ha alltför snäva ramar för det moderna Åland som växte fram på 1950- och 1960-talen vilket innebar en uttalad självstyreseväckelse. Allvarligast var det bristande jordskyddet som blivit osmidigt utformat och lätt kunde kringgå och leda till finskspråkig invandring. Utan större problem kunde dock gällande ordning relativt snabbt reformeras vilket fastställdes av finska riksdagen 1974.

Diskussionerna med Helsingfors gällde dock ett antal andra områden. De avsåg till exempel att Åland fick en egen flagga liksom 1984 också egna frimärken. En mera omfattande revision av självstyrelselagen kunde så slutligen träda i kraft den 1 januari 1993 men först efter omfattande meningsutbyten om det ekonomiska systemet och språkfrågan. Det på öarna styrande organet landstinget bytte namn till lagtinget och dit överfördes en rad nya behörighetsområden.

Alla dessa spörsmål rörande relationerna till maktcentra i den finska huvudstaden är något som givetvis på många sätt är av stor för att inte säga avgörande betydelse. Men de har kanske inte samma omedelbara intresse för oss på denna sida av Bottenviken.

Boken är slående väl illustrerad i ett fint tryck och avslutas med en fyllig förteckning över den litteratur och de källor som kommit till användning. Lika värdefullt är det omfattande personregistret som även det säkert kommer att vara till stor glädje för den framtida forskningen.

Sammanfattningsvis har denna välskrivna volym ett innehåll som utan tvekan fyller ett stort utrymme i bokhyllan. Den lämnar ett viktigt bidrag till delar av våra båda länders moderna historia vilken tidvis onekligen bjudit på dramatiska skeenden. För alla som önskar fördjupa sig i det nutida Ålands utveckling är denna skrift helt enkelt en veritabel guldgruva. Samtidigt har den blivit extra aktuell genom att de båda länderna så påtagligt närmat sig varandra på senare år – en direkt följd av Rysslands ökade aggressiva aktiviteter.

BO G. HALL

Maja Hagerman, *Minnesbrunnen: Om helgon, skullmätare och hotet mot demokratin* (Stockholm: Norstedts 2022). 349 s.

”Det pågår en brinnande kamp om minne och glömska när boken skrivs, och den berör det mest centrala.” Det skriver Maja Hagerman i förordet till *Minnesbrunnen*, en essäsamling som utifrån fem olika ämnen tar sig an frågor om arv och historia, minne och glömska i dagens Sverige. Det empiriska materialet känns igen från Hagermans tidigare produktion som journalist, författare och filmmakare, men anslaget är delvis annorlunda: fotografins, rasvetenskapens, helgonkultens, kulturväxternas och den representativa demokratis respektive historier diskuteras inte i egen rätt, utan för att belysa Hagermans tes att vårt sätt att minnas är stätt i förändring.

Hagerman pekar ut flera bidragande faktorer, däribland den tekniska utvecklingen. Men framför allt lägger hon tyngd vid den högerextrem nationalismens återkomst: Hagerman menar att starka politiska krafter i detta nu försöker genomdriva en ”minnesrevolution” i syfte att få oss att minnas det förflutna på ett sätt som stämmer bättre överens med deras politiska agenda (s. 162). Här syftar hon inte bara på de mest uppenbara försöken att revidera historien, som när Sverigedemokraterna försöker tona ned betydelsen av sitt nazistiska arv, och istället gör vad de kan för att associera Socialdemokraterna med Förintelsen. Hagerman menar att revolutionärernas utmaning är